

VLADO BENKO*

Ideje in interesi v zunanji politiki ZDA

Namen tega prispevka je raziskati razmerje med idejami kot razglašenimi vodili zunanje politike najmočnejše države v sodobnem mednarodnem sistemu in interesi, ki narekujejo dejanja in kakovost te politike. Da se lotevamo tega početja na primeru ZDA, je več razlogov, med katerimi je vsekakor najpomembnejši tisti, ki izhaja iz razmeroma trdne ukoreninjenosti zveze med obema kategorijama v pojasnjevanju te politike Američanov samih, kakor koli se je že lotevajo, bodisi s pozicij realistov bodisi idealistov. Ob tem je jasno, da je poleg ZDA lahko samo še nekdanja Sovjetska zveza primer, kjer je obstajala deklarirana pozicija »idej« oziroma njihova umeščenost v strategijo zunanje politike celo v smislu zakrivanja stvarnih interesov te države za zastori njene idejnosti.

Naša razprava je zasnovana na izhodiščih nastajanja ZDA kot velike sile, obdobja t. i. »empire building«, kjer je bilo razmerje med idejami in interesi te države najbolj prozorno oziroma kjer še srečujemo poudarjanje velikih idej in končnih ciljev kot vodil ameriške zunanje politike. Vendar se že v drugi polovici 19. stoletja občuti vdor nejasnosti pri vprašanju razmerja med obema kategorijama, njune kompatibilnosti in skladnosti, vprašanja, ki je bilo po našem mnenju zajeto v nastopih in besedilih ameriških državnikov tega časa bodisi z zakrinkavanjem stvari z nenehnimi abstrakcijami bodisi s poudarjanjem nekakšne mesijanske vloge ZDA v svetu, sloneče na njihovi specifičnosti, ki je – kot je to opredelil D. Bell v delu iz 1987. leta¹ – v tem, da so drugim zgled. Težave pri raziskavi tega razmerja – posebno glede na možno ali pa ustvarjeno prevlado interesov nad razglašenimi idejami – se seveda povečujejo, ko gre za obravnavo obdobja, v katerem ZDA prevzamejo vodstvo svetovnega kapitalističnega sistema, najprej z osvojitvijo gospodarskega vrha tega sistema, kar velja za obdobje med vojnama, nato pa z uveljavitvijo svoje politične in vojaške moči. »To restore an open world« ali pa ustvariti svet »safe for democracy« sta lahko devizi, katerih vsebina in uresničevanje sta lahko univerzalni vrednosti in se v njiju vzpostavlja conciliacija med idejami in interesi, lahko pa njuno uresničevanje, torej v praksi, razpoznavamo ne samo kot pragmatičen odstop od razglašene zveze med idejami in interesi zaradi spoštovanja »etike odgovornosti«, marveč že kot konfrontacijo med njimi.

1. Za analizo tekoče zunanjepolitične dejavnosti države so deklaracije in sporočila njenih državnikov pomemben vir odkrivanja njenih ideoloških in materialnih vzvodov, za iskanje zvez med potrebami njene notranje strukture in možnostmi njihovega zadovoljevanja in »zunanjih« virov, za spoznanja, kako zaznavajo realnosti v mednarodni skupnosti, zato da bi jih bodisi sprejeli bodisi spreminjali. Prav gotovo pozorno ukvarjanje s temi dejanji pripomore tudi k poskusom razbrati, kako se bližnja, pa tudi oddaljena preteklost kažeta v strategiji in taktiki zuna-

* Dr. Vlado Benko, zaslužni profesor ljubljanske univerze.

nje politike, kar naj bi hkrati omogočilo tudi »odstiranje« zaves, za katerimi se skriva prihodnost. Ni sporno, da nam še tako skrbno zbiranje takšnih gradiv ne daje zadostnih možnosti, da bi v celoti in globinsko zajeli vso zapletenost medsebojnega pogojevanja »notranje strukture« kake države in njene zunanje politike, saj to zapletenost izkazuje sleherni definicija zunanje politike. Razlog, da ta vir poudarjamo še posebej v zvezi z obravnavo zunanje politike ZDA, je, da se ob siceršnjem »caveat« pred precenjevanjem tega vira pojavlja vprašanje, kako se v deklaracijah in sporočilih – ta so praviloma namenjena tako domači kot mednarodni javnosti – *pojavi ideje in interesi*.

V njih je mogoče ugotavljati vsaj dvoje ravni. Prvo vidimo v uporabi posploševanj in abstrakcij, ki bi komaj mogle predstavljati koristno snov za soočanje z realnostmi, čeprav je res, da jih ni realno zanemarjati. To zlasti velja za tiste dele deklaracij, katerih snov »prežarjajo« ideje. Za drugo raven je mogoče reči, da je za postopek analize zunanje politike plodnejša. Njej je namenjeno definiranje interesov. Ob vsem tem, ob upoštevanju tako splošne opredelitve kot tudi specifična, konkretnim pojavom in vprašanjem namenjena izražanja – torej skupku formulacij v deklaracijah in »statements« – je vprašljivo, ali bi, kar zadeva obe ravni, smeli zanemarjati prvo raven, ne glede na to da nam ta za analizo zunanje politike ne omogoča tolikšne stopnje rigoroznosti, ki bi bila npr. primerljiva z Newtonovim odnosom med maso in pospeškom. Če je res, da je druga raven, tj. raven specifičnih izražanj o ocenah in akcijskih smereh zunanje politike, vodilo njenim uresničevalcem – hkrati pa tudi sporočilo »partnerjem« v mednarodni skupnosti – pa je res tudi to, da uresničevanje zunanje politike načelno ne more iti mimo splošnih opredelitev oziroma, če prihaja do stranpoti, je zanje potrebna posebna razlaga.

Preden se lotimo raziskave razmerja med »idejami« in interesi, tako kot jih zagovarjajo v zunanji politiki kake države, bi želeli pojasniti, kaj razumemo predvsem, ko gre za vsebino prvih.

Če z idejami, ki jih izražajo dokumenti kake zunanje politike, razumemo predstave in zamisli o zaželenem mednarodnem redu, njegovih socialnih in političnih prvinah, se zaželenost takšnega mednarodnega reda ne ustavlja na točkah določenega stanja v mednarodni skupnosti, marveč sega dlje, to je posega tudi v vizije. V enem kot drugem primeru je mesto idej v strukturi zunanje politike v *bistvu transpozicija* vrednot, ki prevladujejo v določenem subjektu zunanje politike, tako tistih, ki jih opredeljujemo kot univerzalne – mir, pravičnost, demokracija, spoštovanje človekovih pravic, svoboda itd. – kot tudi onih posebnih, ki obvladujejo družbeni prostor subjekta, kot to npr. velja za sintagmo »American way of life«. V strukturi idej so zastopane tako normativne rešitve (»dober«, »slab«, »pravilen«, »napačen« itd.) kot tudi *miti*.

V pristopih k zunanji politiki in njeni analizi uporabljajo številni avtorji tudi pojem »ideologije«. Tako F. Gross uvršča v kategorijo ideologije doktrine, sistem načel, cilje, tradicije in koncepte ter v njih izražene nacionalne interese.² Za tako razumevano ideologijo meni, da mora nihati od »skrbno izdelanega sistema tja do neizdelanega koncepta ciljev, ki so zajeti v ideji nacionalnega interesa«. Če bi se oprli na tiste dele ustav posameznih držav – na t. i. deklarativne dele – ki posebej obravnavajo zunanjo politiko in njene strateške cilje, ne bi imeli težav z iskanjem elementov »ideologije« zunanje politike, ki jih omenja Gross v svojih opredelitvah, prav tako pa bi mogli razbrati tudi »ideologijo« zunanje politike v elementarnem primeru V. Britanije za časa Palmerstona, ki je dejal – in v bistvu točno opredelil prakso V. Britanije – »da mi nimamo niti stalnih prijate-

ljev niti večnih sovražnikov, marveč imamo samo svoje nacionalne interese in se v vsem ravnamo skladno z njimi«.

Opredelitev, kakršno ponuja F. Gross, je sprejemljiva – tako mirno – za sleherno zunanjo politiko ne glede na to, ali jo moremo razkriti z analizo njenih elementov ali pa je razvidna iz zgoščene sintagme lorda Palmerstona. Bolj zadržan od navedenih Grossovih stališč pa je S. Hoffman s pripombo, da se razlike med obema pojavljajo predvsem, ko gre za stopnjo operativnosti idej oz. ideologije ter njihovih institucionalnih transmisij. Tako Hoffman meni, da je ideologija v funkciji opredeljevanja in uresničevanja zunanje politike »intenzivno operacionalna, da obstajajo institucionalne transmisije zanjo in da daje na voljo kategorije, namenjene urejevanju podatkov, pojasnjevanju dogajanj in obnašanja, včasih pa tudi projekcij, ki razjasnjujejo prihodnost«. ³ Dodati je treba, da te omejitve – v primerjavi z Grossovim opredeljevanjem ideologije – prikaže na primeru zunanje politike ZDA, ki jo vidi tako v vodilih zanjo kot tudi v načelih, za katere meni, da se globoko razlikujejo od ideologije.

Vprašanje, ki smo ga uvodoma zastavili in ki bi ga v nadaljevanju želeli pojasniti, zadeva razmerje med idejami in interesi. Vprašanje se nam zdi pomembno z več vidikov. Prvi se nanaša na težo, kakršno imajo idejni (ideološki) elementi zunanje politike kakšne države v strukturi njene moči. Trdimo namreč, da jih je mogoče uvrstiti v kategorijo t. i. nemerljivih (nontangible) elementov moči (of power), ki se nam kot takšni predstavljajo, predvsem ko se srečujemo z zunanjo politiko velikih sil. Ker se ta prispevek nanaša na zunanjo politiko ZDA, bomo tej trditvi posvetili posebno pozornost, to je, jo argumentirali. Drugi vidik je v zvezi s pravkar omenjenim, to je, ko gre za vprašanje skladnosti idej in interesov oziroma odstopov od nje v praksi ZDA.

Max Weber je zapisal, »da materialni in duhovni interesi in ne ideje neposredno obvladujejo odnose med ljudmi. Toda »podobe sveta« (»Weltbilder«), ki so jih ustvarile ideje (». . . welche durch »Ideen geschaffen wurden . . .«), so zelo pogosto kot kretničarji določale proge, na katerih je potekala dinamika interesov v ravnanju ljudi«. ⁴ Za našo analizo zunanje politike ZDA je še posebno pomembno Webrovo razlikovanje med etiko končnih ciljev in etiko odgovornosti. Če bi namreč izključno delovali v uporabi visokih standardov (idej, načel itd.), bi tvegali neupoštevanje posledic določene akcije. Da bi na konkretnem primeru – in ta zadeva vodenje zunanje politike ZDA – pojasnili to razlikovanje, bomo navedli nastop nekdanjega sekretarja za zunanje zadeve v Nixonovi administraciji H. Kissingerja na tiskovni konferenci ob njegovem obisku v Indiji 30. 10. 1974.

Dopisnik našega časnika mu je postavil naslednje vprašanje:

»Rad bi vam postavil temeljno vprašanje. Kar me preseneča je to, da se vaša država sporazumeva z dvema največjima komunističnima državama v svetu in podpira nekatere diktatorske režime . . . Ali to pomeni, da ZDA kot trden zagovornik demokracije noče njenega razcveta v drugih državah . . . ?«

Na to vprašanje je Kissinger odgovoril:

»ZDA imajo dve kategoriji skrbi v svetu. Prva kategorija zadeva probleme miru, varnosti in preprečevanje holokavsta. Druga kategorija se nanaša na osnovno usmeritev naših vrednot, kjer ima naša opredelitev za demokratične institucije pomembno vlogo. Kadar so idealne okoliščine, moreta ta dva standarda naše politike delovati vzajemno. Vendar pa so tu tudi številne okoliščine, kjer je treba izbirati med njima. Na primer vprašanje preprečitve jedrske vojne ne more čakati na nastanek demokratičnih institucij v Sovjetski zvezi, kajti če obstajata dve državi, ki sta sposobni uničiti človeški rod, se soočata s številnimi praktični-

mi problemi, ki iz tega nastajajo. In podobno: mislimo, da je nemogoče razmišljati o miroljubnem mednarodnem okolju, ne da bi razvijali izmenjavo mnenj in rednih stikov z LR Kitajsko. To ne pomeni, da pritrjujemo notranji strukturi sistema LR Kitajske, pač pa pomeni, da obstajajo določeni praktični problemi, ki zahtevajo, da jih razrešujemo zaradi pomena, kakršnega imajo. Na območju, za katero menimo, da na njem obstaja možnost izbora, pa velja, da dajemo prednost demokratičnim institucijam in demokratičnemu sistemu vladanja ob siceršnjem upoštevanju miru v svetu, kar sta dve plati naše politike.«⁵

Če zanemarimo, da Kissinger praktično ni odgovoril na novinarjevo vprašanje o »podpori diktatorskim režimom« – konkretne primere takšne podpore ni treba navajati, pa naj gre za Pinochetov režim, saigonskega Ngo Dinh Diema ali pa še koga – bi bila Kissingerjeva razlaga razmerja med »končnimi cilji« in »etiko odgovornosti« korektna. Čeprav v tej razlagi niso navedeni oziroma jasno izrečeni idejni elementi zunanje politike ZDA, ki jih je najti v sporočilih avtorjev te politike v obdobju 19. stoletja, bi vendar lahko trdili, da Kissinger ni povsem zanemaril pomena, ki ga imajo ideje v svetu, ki je vse bolj odprt za komuniciranje in ki jih je treba najti tudi v zunanji politiki njegove države.

2. Če je Th. Jefferson v svojem pismu predsedniku ZDA Monroeju priporočal, naj bi bilo prvo in temeljno geslo zunanje politike ZDA izogibati se vmešavanju v prepire evropskih držav, pa je bilo priporočilo W. H. Pagea, ambasadorja ZDA v Veliki Britaniji med prvo svetovno vojno, drugačno. Po njegovem mnenju namreč naj bi ZDA dale Veliki Britaniji in Franciji posojila, ki bi bila dovolj velika, da bi preprečila polom v svetovni trgovini in celotni finančni strukturi sveta. »Naravno je«, je dodal Page, »da takšnih posojil ne bi mogli dati, če ne bi hkrati vstopili v vojno proti Nemčiji. Ni nemogoče, da je edina možnost zagotoviti si prevladujoč položaj v svetu ter se izogniti paniki v vojni napovedi Nemčiji.«

Med obema navedenima pismoma je obdobje, v katerem so ZDA z velikimi koraki osvajale rezultate industrijske revolucije in se v sorazmerno kratkem času povzpele na vrh svetovne kapitalistične strukture. V tem času so že bile polno zaposlene z notranjo kolonizacijo, kamor sodi tudi prodor k »novim mejam«, to je k pacifiški obali. Opirajoč se na dotok delovne sile z evropskega kontinenta, neizčrpna bogastva tal, vse bolj razširjajoči se notranji trg, akumulacijo kapitala in naložb v težko industrijo, rudarstvo in železniško omrežje, je njihov orjaški biznis s svojim »business optimism« državo slej ko prej usmerjal v zunanjo ekspanzijo, najprej v prostore Srednje in Južne Amerike, nato pa v območja Pacifika, Havaje ter Filippine in nazadnje tudi Kitajske. To je razvidno iz različnih diplomatskih, pa tudi vojaških akcij iz druge polovice 19. stoletja, ki je že najavljala uresničevanje posebnega tipa imperializma, ki se je iz izhodišč Monroejeve doktrine povzpel do Olneyjevih instrukcij v besedah »besede ZDA so za Južno Ameriko zakon« do gesla F. D. Roosevelta na predvečer druge svetovne vojne, »da ZDA same odločajo o tem, do kod segajo njihovi interesi«.

Soočenje s pomembnimi deklaracijami in »statements« ameriških državnikov iz tega obdobja odkriva dvoje na videz nasprotujočih oziroma razločujočih se prvin v njih, med katerimi naj bi – po ameriških interpretacijah – obstajala neke vrste koeksistenca. Od sporočil The Founding Fathers pa naprej, lahko bi rekli tudi do današnjih dni, obstaja v njih poudarjanje idej oziroma načel, ki naj bi bila temeljna tudi za ameriško zunanjo politiko. Med njimi zavzema osrednje mesto »svoboda«. Razumevanje svobode, združujoče individualno in nacionalno samoodločbo, civilne svoboščine, zagotovljene z zakonom, sintetizirano v sintagmi »free men and the free soil«, naj bi gospodovalo ne samo v ameriški družbi, marveč naj bi se razlilo

tudi v druge države. Iz posebnih geografskih – zaščita teritorija z obema oceano-
ma – zgodovinskih, gospodarskih, političnih in drugih pogojev nastanka in razvoja
ZDA je bila izpeljana svojevrstna filozofija, svojevrsten pogled na ZDA in ameri-
ško družbo, ki ga najdemo v besedah J. Winthropa, guvernerja Massachusettsa iz
1620, »bomo kot mesto na gori, v katero bodo uprte oči vsega sveta«, Lincolnovi
»izbrani deželi«, Sewardovih razmislekih o »carstvu, kakršnega zgodovina ne poz-
na, o rojstvu nove civilizacije in poslanstvu Amerike, da civilizira preostali svet«,
»usodni določenosti (Manifest Destiny) in ne nazadnje tudi v izvajanjih D. Bella,
ki je 1987., potem ko je pred leti poprej pisal o koncu ameriške specifičnosti,
znova to specifičnost opredelil kot »izjemnost«, ki je drugim za zgled. Končno je
stik takšnih gledanj z ameriškim videnjem mednarodnih zadev in vloge ZDA v njih
najti v Hardingovih, Coolidgeevih in Hooverjevih »conah svobode«, Wilsonovem
tolmačenju zagotovitve ter svobode ter Rooseveltovem »to restore an open world«.

Zdi se, da bi moglo biti tvegano početje vzpostavljati conciliacijo med idejami
– vodili ameriške zunanje politike in prakso te politike, ki izhaja iz pojmovanja
interesov. Če je že mogoče razumeti Hamiltonovo stališče, ki se je zavzel za
razglasitev nevtralnosti Amerike v vojni med prvo protifrancosko koalicijo in
revolucionarno Francijo, čeprav je bila ta njen pogodbeno opredeljen zaveznik, in
pri tem poudarjal nacionalne interese ZDA nasproti moralnim načelom, ki zave-
zujejo k spoštovanju pogodb, je to težje početi tedaj, ko se soočamo s prakso
zunanje politike te države med ekspanzijo »investicijske svobode« in zunanje
ekspanzije nasploh z referenčnimi točkami, kot je npr. Grantov »non-transfer
principle«, ki zaostreno obnavlja Monroejevo doktrino, to je, da niti en del konti-
nenta ne sme priti pod oblast evropskih držav, Hayeve »Open door Notes« iz
1890., ki razglašajo potrebo ZDA po uresničevanju svobodne trgovine, izvozu
kapitala in blaga in s tem po ukinjanju političnih in gospodarskih ovir za tuje trge
itd. Toda v to obdobje sodijo tudi ponavljajoče se zunanje intervencije, podprte
z vojaško močjo, »prekrasne majhne vojne«, kot se je izrazil J. Hay ob ameriško-
španski vojni iz leta 1898, T. Roosevelta »dolarska diplomacija« in »diplomacija
debele palice« (»speak softly and carry a big stick«) itd. Poudariti je treba, da je
takšno zunanjo politiko v funkciji potreb vse bolj ekspanzivnega industrijskega in
finančnega kompleksa sprejel tudi delavski razred Amerike – Marcuse govori
v »kontrarevoluciji in revoltu« o uspešni integraciji delavskega razreda v kapitali-
stični sistem – in da je pomenil, kot je ugotovil zunanji minister v Hayevi admini-
straciji Ewarts, tudi pomembno »amortizacijo« za delavski nemir doma.

Če se vrnemo na v začetku zastavljeno vprašanje o razmerju med idejami in
interesi, bi v zunanji politiki ZDA zaradi povedanega lahko domnevali, da lahko
najdemo neko conciliacijo oziroma kongruenco med njimi, kajti res je, da so
Američani *občutili praktične koristi* od uresničevanja idej, ki so prevladovale v nji-
hovi družbi, in da so pričakovali, pa tudi pričakali praktične koristi od pretoka
(»spill over«) teh idej v mednarodno skupnost.

3. Ni tvegano trditi, da so bile ZDA konec prejšnjega stoletja kljub zavetju
Pacifiškega in Atlantskega oceana že globoko zasidrane v mednarodnem sistemu.
V prvem valu zunanje ekspanzije so se ZDA obračale predvsem v področje Pacifi-
ka in Srednje, pa tudi Južne Amerike – okupacije Kube, Portorika, Havajev,
Guame, Samoe, pa prodor k Filipinom – torej je bila evropska smer zanemarjena,
kljub temu pa je mogoče ugotoviti, da jih je tudi ta smer ekspanzije, če že ne
neposredno, pa vsaj posredno vpletala v mednarodne konflikte.

Obstajajo argumenti za trditev, da so bili mednarodni odnosi ZDA konec 19.
stoletja »ekonomski« oziroma da je v tem obdobju – pa tudi kasneje – *obstajala*

»ekonomizacija« zunanje politike, medtem ko je za čas neposredno pred prvo svetovno in za obdobje med obema vojnama obstajal že *relativno trden stik med gospodarskimi in političnimi smotri zunanje politike*. Nekaj argumentov smo že navedli, dodali bi še, da je k uresničevanju »ekonomskih« funkcij zunanje politike šteti tudi tiste prvine New Deala, ki so se kazale z vzpostavitvijo političnih in diplomatskih odnosov med Sovjetsko zvezo in ZDA, pa ne nazadnje tudi Wilsonov sindrom kolektivne varnosti, ki naj bi utrjeval okvire politiki odprtih vrat.

Z vstopom ZDA v drugo svetovno vojno, predvsem pa z njihovo zunanjo politiko po koncu te vojne – z zaostrovanjem odnosov s Sovjetsko zvezo, oblikovanjem dveh blokov in s hladno vojno – je zaznaven tako jasen premik v tej zunanji politiki, da je treba sprejeti oceno o njeni »militarizaciji«. Da bi tej oceni dali vsaj nekaj potrebnih poudarkov, navajamo, da je bilo konec druge svetovne vojne okrog 47% ameriškega bruto nacionalnega proizvoda porabljenega za vojno, da je bilo v ameriške oborožene sile vključenih 16 milijonov moškega prebivalstva te države od 140 milijonov celotnega prebivalstva – poleg tistih, ki so delali v vojaški industriji. S hladno vojno in oboroževalno tekmo, ki je dobila nove impulze s korejsko vojno, je trend k militarizaciji gospodarstva stalno naraščal. Velike spremembe, do katerih je prišlo v ameriški družbi po koncu druge svetovne vojne, je treba pripisati temu trendu, kot to npr. velja za rast vladnega establišmenta in njegovo centralizacijo, za ameriški stratifikacijski sistem, distribucijo prebivalstva, urbano aglomeracijo in druge vidike socialne strukture.⁶

Vprašanje, ki si ga postavljamo za to obdobje, je isto, kot smo si ga postavili v obravnavi obdobja 19. stoletja, ko so ZDA že naskakovale in v prvi polovici 20. stoletja že osvojile vrh svetovnega kapitalističnega sistema, ne da bi svoje gospodarske prednosti že prelile v politično in vojaško moč. Gre za vprašanje razmerja med idejami in interesi v zunanji politiki. Menimo, da je v zamislih vodilnih državnikov te države, pa tudi v zaznavi povprečnega Američana, obstajala in še obstaja kongruenca med promoviranimi idejami in specifičnimi nacionalnimi interesi ZDA. To kongruenco vidijo predvsem od praktičnih koristi, ki so si jih ZDA pridobile s takšno vključitvijo v mednarodni sistem, kakršni smo priče po koncu druge svetovne vojne.

Če smo za vsebino in predstavitev idej v zunanji politiki ZDA od njihovega vse bolj angažiranega vstopa v mednarodno skupnost trdili, da je čutiti premike od razmeroma jasno definiranih idej k visoko donečim abstrakcijam, ki naj bi bile neke vrste dimna zavesa pred prakso te zunanje politike, pa je za obdobje po koncu druge svetovne vojne in začetki konfrontacije s Sovjetsko zvezo čutiti vrnitev h konkretizaciji idej, da bi le-te zaradi »tarče«, ki so ji bile namenjene, dobile potrebno udarno moč. Svoboda, neodvisnost, nacionalna in individualna samoodločba, spoštovanje človekovih pravic itn. so bile namenjene soočenju s komunizmom, naj gre za njegovo podržavljeno podobo ali pa za siceršnjo socialno in politično dejavnost, pa tudi s socializmom, če je bil razumljen kot ogrožanje kapitalističnega sistema.

Ni tvegano trditi, da je kapitalizem kot svetovni sistem iz druge svetovne vojne izšel *oslavljen*, in to predvsem v svoji zahodnoevropski substanci. Semkaj je treba šteti krepitev položaja delavskega razreda v razvitih zahodnoevropskih državah, rastoče socialne konflikte v njih, posledice razpada njihovih kolonialnih imperijev, pa tudi zmanjšanje vloge klasičnih zahodnoevropskih velikih sil. Seštevek teh dejstev je razviden v zoževanju območja, kjer deluje kapital, pa tudi v kvantitativnih kazalnikih, medtem ko je vprašanje kvalitativnih sprememb še odprto za hipoteze in njihovo preverjanje.

Toda ko trdimo, da je iz druge svetovne vojne kapitalizem izšel oslabiljen in oslabiljen tudi v svoji substanci, poudarjamo hkrati, *da je v tej substanci ostal ohranjen*. To dejstvo je bistveno za ugotavljanje procesov, ki so sledili in med katerimi je treba poudariti predvsem vlogo, ki so jo prevzele ZDA.

ZDA so prevzele vodstvo v svetovnem kapitalističnem sistemu – gospodarsko, politično in vojaško vodstvo – *in ta sistem reorganizirale*.

Moč ZDA je bila tisti dejavnik, ki je odločujoče vplival ne samo na ohranitev, ampak tudi na preureditev kapitalističnega sistema *v njegovem izvornem jedru*. Ta država je sicer že po prvi svetovni vojni prekašala vse kapitalistične države na gospodarskem, finančnem, tehnološkem in surovinskem področju, to premoč pa je v drugi svetovni vojni še utrdila. Da bi jo mogla v razmerah *ustvarjenega miru* učinkovito uporabiti, so bile potrebne posebne mednarodnopolitične in druge okoliščine; te so nastale z dvopolnim medblokovskim razvrščanjem in hladno vojno. Konec koncev so imele »posebne mednarodne okoliščine« pogosto pomembno vlogo za razvoj gospodarstva ZDA, posebej ob krizah, saj je npr. eden vodilnih ameriških ekonomistov – bil je hkrati tudi vpliven v Kennedyjevi administraciji – W. W. Rostow v svojem delu *The Stages of Economic Growth* nedvoumno zapisal naslednje: »... V tem pogledu (naložbene dejavnosti, strukturnih sprememb itd.) je bila druga svetovna vojna v določeni meri »deus ex machina«, ki je ZDA pripeljal ponovno do polne zaposlenosti; v povojnem obdobju (tj. hladni vojni, op. V. B.) in s tem, da so bili institucionalni aranžmaji drastično spremenjeni v okviru *New Deal*a in podobnega..., so ZDA nadaljevale svoje usposabljanje za revolucijo v trajnih potrošnih dobrinah v desetletju kronične zaposlenosti med letoma 1946 in 1956.«⁷

Dejali smo, da je druga svetovna vojna zarezala globoke socialne, gospodarske in druge sledi v kapitalistične družbe Zahodne Evrope. Obstajala je verjetnost, da se bodo posledice tega zarezale tudi v družbenih in političnih strukturah tega dela kontinenta. S pojavom dveh blokov, z ZDA na eni in Sovjetsko zvezo na drugi strani, so dobila razredna in družbena protislovja v kapitalističnih družbah Zahodne Evrope drugačen predznak; *v bistvu so bila absorbirana v okvire meddržavnega in medblokovega spopadanja*, ki je bil opredeljen v ideoloških kategorijah. Ker so se ZDA pojavile kot najmočnejši branik »svobodnega sveta« in kapitalističnih institucij, je bila tako dana tudi smer opredelitve meščanskega razreda in srednjih slojev, pa tudi osamitve tistih delov delavskega razreda, katerega politične institucije so bile stigmatizirane kot podaljšek sovjetskega ekspanzionizma.

V nastajajočem in vse bolj stopnjujočem se meddržavnem spopadu so lahko ZDA razvile vse svoje zmogljivosti in jih dale na tehtnico mednarodnopolitičnega in gospodarskega razmerja sil.

Z njimi so najprej rešile pereči problem ogromnega, med drugo svetovno vojno ustvarjenega industrijskega kompleksa in njegovih za mirnodobsko proizvodnjo prevelikih zmogljivosti. Konverzija tega kompleksa vsekakor – po vseh napovedih – ne bi bila enostaven proces in upravičena je bila domneva, da bi mogla sprožiti boleče posledice za ameriško družbo: zapiranje obratov, ki so namenjeni vojaški proizvodnji, nezaposlenost, zmanjšanje potrošnje, socialna gibanja. Oboroževalna tekma kot sestavni del medblokovega spopadanja je ta problem odmaknila.

ZDA so se vanjo vrgle z vso silovitostjo. Pri tem je treba poudariti, da ta oboroževalna tekma ni bila utemeljena na proizvodnji klasičnega tipa, ampak že na novi proizvodno-tehnični, pa tudi organizacijski podlagi. S pojavom jedrskega orožja in reaktivnih letal so se spremenile strateške in taktične podlage vojskovanja, pa tudi organizacija in oskrba vojaškega stroja. Povečale so se potrebe

po novih materialih in surovinah, v industrijski kompleks so bile vključene nove metode, kot npr. avtomatizacija in telemehanizacija itd. Tem dejstvom dajemo poudarek ne samo zaradi neposrednih posledic takšnih preusmeritev, ki jih je videti v prevzemu vodstva ZDA na tem področju, marveč tudi njihovih dolgoročnih, kakršne so še danes, ko ostajajo ZDA kljub izzivom iz Azije in Zahodne Evrope, vodilne v tehnologiji.

S takšnimi kolikostnimi in kakovostnimi spremembami v procesih ekonomike militarizacije pod vplivom razvijajočega se spopadanja med bloki – to je slej ko prej postajalo globalno – je bila v ZDA uvedena vojnoinflacijska konjunktura. Ta je po eni strani utrdila moč in povečala težo vojnoindustrijskega kompleksa v kapitalistični strukturi te države, po drugi strani pa so jo ZDA izkoristile za krepitev položaja nasproti drugim kapitalističnim državam. Trumanova doktrina 1947. leta, Marshallov načrt »recovery of Europe« in sklenitev Severnoatlantske zveze 1949. leta so bile oblike, s katerimi so ZDA na institucionalnih, pa tudi neinstitucionalnih ravneh *preuredile in utrdile jedro svetovnega kapitalističnega sistema*.

Na skupni seji senata in predstavniškega doma ZDA je 11. III. 1947 predsednik Truman z besedami, »da je prišel čas, ko mora vsak narod izbrati med alternativami o načinu življenja, med terorjem in svobodnimi institucijami«, najavil politiko globalne konfrontacije s Sovjetsko zvezo.⁸ »Mislim,« je dejal, »da morajo ZDA pomagati svobodnim narodom, ki se upirajo poskusom, da bi jih oborožena manjšina zaslužnija, ali pa pritiskom, ki prihajajo od zunaj. Mislim, da moramo pomagati svobodnim narodom, da si bodo sami kovali svojo usodo. Mislim, da mora naša pomoč bistveno obstajati iz ekonomske in finančne podpore, ki je nujna za ekonomsko stabilnost in koherentno politično življenje.«

Z nekoliko blažjimi formulacijami oziroma manj agresivno terminologijo je tedanji ameriški sekretar za zunanje zadeve general G. Marshall najavil po njem imenovani načrt za gospodarsko obnovo Evrope. Med drugim je dejal, »da so ZDA pripravljene pomagati Evropi, da bi se mogla spopasti z lakoto, revščino, obupom in kaosom«, kakor tudi, »da se mi ne upiramo ne eni deželi in nobeni doktrini, ker sta naši edini sovražnici lakota in revščina«. Hkrati pa je bilo iz njegovih besed razbrati tudi opomin Sovjetski zvezi in komunističnim strankam v Zahodni Evropi, »da se bodo vlade, politične stranke in skupine, ki bi poskušale napraviti za vselej uboštvo s političnimi ali pa drugimi cilji, soočile z opozicijo ZDA«.⁹

Z Marshallovim načrtom in njegovo uresničitvijo so ZDA izvedle nadvse pomembno dejanje za reorganizacijo zahodnoevropskega kapitalističnega sistema in stabilizacijo njegovih družbenih in političnih struktur. »Da bi svobodne institucije znova zaživele,« kot je poudaril Marshall.

Čeprav sta tako Trumanova doktrina kot tudi Marshallov načrt izhajala iz presoje situacije, kakršno so v ZDA videli na območju zahodne in jugovzhodne Evrope – temu je slej ko prej veljala glavna pozornost, in ugotoviti je treba, da se je hladna vojna z blokovsko delitvijo pričela na evropskih tleh – bi bilo napačno reči, da so druga območja zunaj Evrope, predvsem Azija, ostala zunaj dejavnosti ameriške zunanje politike. Če znova uporabimo izraz »militarizacija« te politike, je ta razvidna iz funkcije, ki je tej politiki poverjena, to je, da ustvarja mrežo zavezniških in jamstvenih pogodb oziroma aranžmajev, gradi varnostni pas okrog Sovjetske zveze itd. Da je kot taka bila *globalna*, je to – če izvzamemo Južno in Srednjo Ameriko kot klasični območji interesov ZDA – očitno iz politike, ki so jo ZDA ubrale nasproti LR Kitajski. Kot je zapisal ameriški pisec D. F. Flemming, je v tej politiki mogoče ugotoviti »gigantsko zmoto, ki je azijsko revolucijo identifi-

rala z ruskim imperializmom, kar je imelo porazne posledice za blaginjo azijskih ljudstev in tudi za odnose med velikimi silami.¹⁰ Ta velikanska zmota je bila rezultat podcenjevanja revolucionarnih sil v Aziji nasploh, na Kitajskem še posebej. Zlasti ko gre za narodnoosvobodilno gibanje Kitajske, so ZDA menile, da je podaljšek »sovjetskega komunizma in ekspanzionizma«, ne pa izraz avtonomnih in avtohtonih procesov v tej državi. Takšno mnenje so ZDA raztegnile tudi na narodnoosvobodilno gibanje Vietnama, iz takšnega mnenja pa je izhajal tudi kasnejši poseg ZDA v tej državi z rezultati, ki so znani.

Graditev varnostnega perimetra okrog Kitajske je potekala po istih ali podobnih receptih, kot so bili uresničeni na evropskih tleh.

Tako lahko trdimo, da je bila značilnost ameriškega gledanja na svetovno družbeno in politično konfiguracijo izrazito poenostavljanje. Dvoje posledic izhaja iz tega. Prvič, vzhodnoevropski in azijski primer kot izziva »svobodnemu svetu« in ameriški viziji takšnega sveta – Max Lerner je zapisal, da so idoli, ki jih Američani častijo, idoli njihove lastne kulture, prenesene na svetovno sceno – nista spodbujala h globljemu razmisleku o koreninah teh procesov, kar je toliko bolj nenavadno, ker je bila Amerika nosilec »duha 1776«, kot je to zapisal Henry Steele Commager. In drugič, od takšnega poenostavljanja ni bila daleč praksa, ki sta jo najbolj jedrnato izrazila general Marshall in Th. Schelling s Harvarda. Prvi je vedel povedati, da politični problemi slej ko prej postanejo vojaški, če jih obravnavajo na vojaški način, medtem ko je drugi kot specifičnost takšnega gledanja na svet videl v sintagmi »eliminirati konflikt, s tem da se eliminira nasprotnik«. Nesposobnost ZDA srečevati se z realnostmi v svetu, še več, se jim upirati, se je pokazala v nenehnem zatekanju k uporabi različnih oblik moči, med katerimi je Vietnam najbolj očitna, vendar ne edina manifestacija, kar je eden najproniljivejših analitikov »ameriške zunanje politike S. Hoffman označil z besedami, da je narod, ki se zateka k moči ne kot zadnjemu, marveč kot prvemu ali zgodnjemu sredstvu, v težavah«.¹¹

Omehčati, razvodeniti, v skrajnem primeru pa tudi odpraviti družbene in politične posledice druge svetovne vojne na območjih vzhodne Evrope in jugovzhodne Azije, je bil smisel različnih doktrin, ki so se od 1947. leta tja do 1961. leta pa tudi dlje pojavljale v ZDA in ki so v bistvu izhajale iz navedenega poenostavljanja zapletenih problemov povojnega sveta. To velja za doktrino »containmenta« (zadrževanje), ki jo je oblikoval G. Kennan – njena vsebina je bila izražena v besedah, »da naj bi bil glavni element zunanje politike ZDA dolgoročno, potrpežljivo, vztrajno in budno zadrževanje ekspanzionističnih teženj Rusije, ki se jim je treba upirati s protisilo, kjer koli bi kazale namero, da bi ogrožale interese miroljubnega in stabilnega sveta«¹² – doktrino »roll-back« (potiskanje nazaj), ki naj s svojo prakso potisne Sovjetsko zvezo nazaj v njene meje pred 1939. letom, doktrino »množičnega povračila« (massive retaliation), inavgurirano od sekretarja za zunanje zadeve v Eisenhowerjevi administraciji J. F. Dullesa, ki vsebuje grožnjo uporabe jedrskega orožja na točkah slehernega izziva ameriškim interesom itd. Znamenja bistvenih sprememb v koncepcijah zunanje politike ZDA so se pojavila z J. F. Kennedyjem, toda ta predvsem v smislu drugačnega upoštevanja Sovjetske zveze, kot je bilo značilno za njegove predhodnike. Ta je v svojem znamenitem govoru na American University v Washingtonu junija 1963. leta to spremembo določno izrazil z besedami, da se morajo Američani sprijazniti z dejstvom obstoja Sovjetske zveze in socialističnih držav in da ZDA preprosto ne morejo izstopiti z zemeljske oble, ker to stanje ne ustreza njihovim predstavam. Toda če so on, njegov naslednik Johnson in nato tudi Nixon izpeljali posledice predvsem iz tega, »da je sovjet-

ski sistem sicer nevarno krhek, hkrati pa izredno močan, posebej zaradi svoje jedrske sile« (Kissinger), in so si zaradi tega prizadevali vključiti Sovjetsko zvezo v serijo obveznosti v prid stabilnosti mednarodnega sistema, pa se ameriška zunanja politika ni odrekla drugačnemu gledanju na t. i. tretji svet ter družbene in politične procese v njem. Zelo natančno je to gledanje izrazil že omenjeni W. W. Rostow z besedami, »da če bi se dejavniki lege, naravnih bogastev in prebivalstva nerazvitega sveta učinkovito pridružili komunističnemu bloku, bi bile ZDA potisnjene v položaj sekundarne svetovne sile...«. ¹³ Doktrina »gibkega odgovora«, ki naj bi zagotovila uresničevanje interesov ZDA na tem območju z uporabo različnih vojaških sredstev, je torej ponovno v vojaških kategorijah izražena grožnja.

Kissingerjeva teza, da je treba upoštevati vojaško moč Sovjetske zveze in jo zaradi tega vključiti v sistem obveznosti, ki ji bodo omejile svobodo akcije, je v bistvu renoviranje koncepta »containmenta«, ki pa hkrati vključuje tudi spogledovanje z dvopolno shemo sveta v smislu dogovora s Sovjetsko zvezo. V primerjavi s Kissingerjem pa je Brzezinski med Carterjevo administracijo stvari zastavil širše, s tem da je v središče svojega razmisleka postavil tezo o vse večji soodvisnosti subjektov v mednarodni skupnosti. ZDA naj bi – tako je razmišljal – oblikovale model mednarodnih odnosov, ki bi bil videti takole: v mednarodnem sistemu naj bi bile ZDA »centralni pol«, obdan najprej s pasom najbolj razvitih industrijskih kapitalističnih držav, nato pa s pasom nesocialističnih držav v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki. Kot »zunanji pas« si je zamislil socialistične države Vzhodne Evrope in Azije, ki bi bile z različnimi aranžmaji in postopki povezane z ZDA. In končno: kje je v tem sistemu najti mesto za Sovjetsko zvezo? Brzezinski ga je našel: videl ga je v alternativni, ali naj ta ostane osamljena ali pa naj se podvrže »collective managementu« pod vodstvom ZDA. Rekli bi, da gre tudi v tem primeru za nov obrazec politike »containmenta«, s tem da je ta zajeta v okvir »neantagonističnih« odnosov soodvisnosti.

Očitno je, da model Brzezinskega ni bil model dvopolnosti in da je nekaj potez, ki jih je naredila Carterjeva administracija, nakazovalo, da se pogled ZDA na mednarodne probleme spreminja. To velja za stališče, da osrednja strateška os niso več odnosi s Sovjetsko zvezo, marveč da gre za težnjo relativno enakomerno razporejati prednosti. Nedvomno pa obstaja skupna točka tako Nixonove kot Carterjeve administracije *zagotovitev globalizma ZDA v svetu in njihove svetovne vloge*. Ne Nixon in ne Carter nista tako pred denarno krizo kot po njej, pa v zvezi z inflacijo v ZDA, pa povečanjem surovin, predvsem nafte, prišla do točke novega premisleka o mednarodni delitvi dela, ki bi upoštevala tudi potrebe in interese držav v razvoju, pravičnejšo porazdelitev virov v svetu. Če je že Carterjeva zunanja politika nakazovala, da bi se lahko v večji meri pomikala k uresničevanju izhodišč, ki jih je oblikoval Nixon v poročilu kongresa 9. II. 1972, kjer je bilo – med drugim v točki 5 rečeno, da se »v ameriškem ljudstvu vse bolj utrjuje prepričanje, da je napočil čas, ko naj druge države in narodi prevzamejo nase večji del bremena... in da terja zanesljivo nadaljevanje naše prisotnosti v svetu odgovorno, toda bolj zadržano vlogo ZDA« ¹⁴ (podčrtal V. B.), pa se kljub »odpovedi« zaščitniške vloge mednarodnemu sistemu s strani ZDA ni odrekla vojaškostrateškega »rezervata« z vsemi prednostmi, ki so iz tega izhajale.

Tudi če za izhodišče retrospektive, ki časovno zajema obdobje Nixona, Carterja, deloma pa tudi Reagana – ta je posledično vsaj v prvem mandatu oborožil ameriško zunanjo politiko z »ortodoksnim« instrumentarjem moči in sile in revitaliziral nekatere prvine, ki spominjajo na zarjo imperialistične politike te države

(»previdnost je namenila ameriškemu narodu, da civilizira svet«, »zakon zgodovine je vodstvo ZDA v svetu«) – vzamemo že omenjeni Nixonov nastop pred kongresom in besede, »da se še vedno ukvarjamo z bistveno nalogo, da bi znova opredelili svojo vlogo v svetu, ki mora ustrezati naši vodstveni zmogljivosti in obveznostim, ki mora priznavati tudi naše omejitve . . .«, je očitno, da do nekakšnega kopernikanskega obrata v zunanji politiki te države ni prišlo in tudi ni moglo priti. Kongruenca med idejami, kot so jih npr. razglašali očetje utemeljitelji, in uresničevanimi interesi je bila motena ne samo z vdori pragmatizma v imenu »etike odgovornosti«, marveč tudi z očitnimi soočenji s temi idejami, zlasti v Reaganovih dejanjih, ki so se pojavljala tudi v njegovem drugem mandatu. V bistvu niso na ta razmerja vplivala tudi dogajanja v ameriški družbi, očitna zlasti v obdobju 1972–1976, to je krepitev t. i. vietnamskega sindroma, afera Watergate, vdor spoznanj o začetkih gospodarske krize v državi s tedaj že vidnimi znaki zaostajanja ZDA za najpomembnejšimi kapitalističnimi državami v gospodarski moči, izkazanimi v kazalnikih bruto proizvoda na prebivalca, bruto proizvoda v agregatih, upadanju deleža ZDA v svetovni industrijski proizvodnji, počasnejši rasti itd. Rastoča teža »velikih« problemov – inflacije, energije, storilnosti, urbanih koncentracij, vprašanj cene, ki bi jo bilo treba plačati za to, da bi se razrešili – kot je zapisal L. Thurow, je ameriški politični sistem sposoben takih dejanj, kadar obstajajo gospodarske prednosti zanje, manj pa, ko se pojavljajo izgube – vse to je moralo slej ko prej zunanji politiki vsiliti neko racionalnost, ne da bi bile opuščene *osnovne črte globalizma*, ki je kot tak prvobitna značilnost te politike. Vendar je zaradi omejitev, o katerih je govoril Nixon – razpoznati jih je mogoče v navedenih problemih – moralo priti do selekcije interesov strateškega pomena, ki se zdi nekoliko lažja zaradi razpada sovjetskega imperija, ki ostaja toliko problem, kolikor bi koncentracija jedrskega orožja na tleh novonastalih držav, pa njihovih medsebojnih razprtij – grozila potisniti svet v katastrofo. V tej selekciji interesov ostajajo nedotaknjena področja Srednjega vzhoda zaradi velikega pomena, ki ga ZDA prisojajo njihovim surovinskim virom, Južna in Srednja Amerika in pacifiški bazen kot sedanje, pa seveda tudi prihodnje področje gospodarskega, političnega in drugega tekmovanja ZDA in Japonske. Ko gre za Evropo, ZDA očitno nočejo, pa tudi ne morejo opustiti pridobljenega položaja, ne nazadnje tudi s stališča pričakovanja, *kakšen mednarodni sistem se bo vzpostavil na tem kontinentu*, ko se bodo procesi v Vzhodni Evropi iz stanja fluidnosti prelili v trdnejše strukture. Ni v skladu s selekcijo strateških interesov, kakršne koli že so pobude zanj, za angažiranje ZDA v balkansko krizo, če bi to zahtevalo vojaški poseg. Zaradi globokih korenin, ki jih ima ta kriza, bi bilo takšno angažiranje časovno daljše, ne bi pa v ničemer prispevalo k vračanju za ZDA zaželenega stanja, to je restitucije nekdanjega mednarodnopolitičnega subjekta tudi v spremenjeni ali pa redefinirani podobi, namesto tega, kar je nastalo, to je množice majnih držav, ki iščejo svoje mesto pod soncem tudi za ceno medsebojnih vojaških konfliktov. Da pa ostajajo ZDA za Evropo tudi vnaprej spoštovanja vreden partner, pa izpričujejo tudi koraki Evrope, ki v balkanski krizi budno motrijo čezoceanskega partnerja, izogibajoč se tveganja v smislu prehitevanja njegovih ravnanj.

Potem ko Bushu ni uspelo ustaviti negativnih trendov znotraj države, ki jih »reaganomika« ni zaježila, nasprotno, med njegovim mandatom so se še poglobili, so rezultati predsedniških volitev pritrdili tistim, ki so z gesli o obnovi Amerike postavili na prvo mesto njeno gospodarsko okrevanje. To bo v prihodnje obvladovalo proces »consensus buildinga« okrog zanj bistvenih vprašanj. Če bo nova administracija v njem uspevala, je pričakovati, da se vodenje zunanje politike ne

bo razhajalo z njeno vizijo obnove gospodarstva, s posledicami, ki bodo mogle biti drugačne, tudi kar zadeva »imidž« te države v svetu. V tem bi mogla biti razlika z »imidžem« iz Reaganovega obdobja, ki je upadanje ameriške moči v svetu videl v »mehki« politiki in kot terapijo za okrevanje predpisal restavracijo politike moči in hegemonije. Vprašanje je, ali bi se tako »imidž« Amerike približal tistemu videnju D. Bella v navedenem eseju, da ta država pomeni doslej najbolj »kompletno civilno družbo«. Domnevati je dopustno, da bi bila tako dosežena tudi verodostojnejša koeksistenca med idejami in interesi v njeni zunanji politiki.

VIRI

1. D. Bell, *The Public Interest*, 1989
2. F. Gross, *Foreign Policy Analysis*, Philosophical Library, New York 1954
3. S. Hoffman, *Gulliver's Troubles or the Setting of American Foreign Policy*, Mc Grow Hill Book Company, New York 1968
4. M. Weber, *Soziologie, Weltgeschichtliche Analysis, Politik*, A. Kroner Verlag, Stuttgart, str. 414
5. N. Palmer, *America in a revolutionary World*, *Orbis* vol. 20, No 1 Spring 1976, str. 51-52
6. A. Stinchcomb, *American Society and the International System*. For the Street and Hodge Volume on Social Change in American.
7. Navedeno v: E. Krippendorff, *Zum Imperialismus Begriff, Probleme der internationalen Beziehungen*, str. 193, Suhrkamp Verlag 1972
8. A. Fontaine, *Historie de la guerre froide*, I. Fayard, Paris 1965, str. 344, I. del
9. A. Fontaine, navedeno delo, str. 344
10. D. F. Flemming, *The Cold War and Its Origins*, George Allen and Unwin, I. del, str. 217.
11. S. Hoffman, *Dead Ends* Salinger Publishing Company 1980, *American Foreign Policy in the New Cold War*
12. G. Kennan, navedeno po A. Fontaine, navedeno delo, str. 389
13. Navedeno po E. Krippendorff, navedeno delo, str. 193
14. R. Nixon, *U. S. Foreign Policy for the 1970*. To the Congress of the United States. White House, febr. 9, 1972